

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 27

1946

UPPSALA 1946

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1947
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
46265

Gudmund Jöran Adlerbeths litterära ställning.

Av *Herman Schüch*.

Under 1800-talets första decennier räknades Gudmund Jöran Adlerbeth till de stora skalderna från Gustav III:s tid, på sitt sätt jämbördig med Kellgren, Oxenstierna och Leopold. Han var aktad som poet och dramatiker och beundrad som översättare av romarskalder och som Svenska akademiens pelare. Sedan dess har Adlerbeths litterära anseende sjunkit oerhördt. I stället har han vunnit en ny, mera blygsam berömmelse som förmedlare av utländska litterära impulser och som romantikens vägrödjare.

Denna uppsats vill dels redogöra för dessa impulser och sammanställa dem, dels ge en bild av skaldens ställning till sin egen generation och till romantiken.

Huvudkällor, när det gäller att undersöka Adlerbeths litterära åsikter, äro följande handskrifter i Uppsala universitetsbibliotek: F 830 A (Nils v. Rosensteins brevväxling 1: G. Adlerbeth), delvis utgiven i Svenska memoarer och brev IX, 1905, V 72 och V 73 (G. Adlerbeths vitterhetsarbeten) samt G 1 (Brev till och från G. Adlerbeth).

1.

Vid ett studium av Adlerbeths korrespondens framgår tydligt, att hans umgänge ej i första hand var litterärt. Hans närmaste vänner voro kamraterna från Uppsala och kansliet: Rosenstein, den outtröttlige brevskrivaren, Lindblom, Oxenstierna, Engeström m. fl. För såväl det teaterintresserade hovet som de intellektuella borgerliga kretsarna i huvudstaden synes han i viss mån ha stått främmande, och hans intresse för den europeiska litteraturen var starkare än för den inhemska.

Utan tvivel var Gyllenborg den svenske skald, vilken som förebild betydde mest för Adlerbeth. Starkt påverkade av hans reflexionsdiktning förefalla de dikter, med vilka Adlerbeth debuterade i »Vitterhetsnöjen» 1772. Själv säger han i ett brev till Gyllenborgs änka (V 73): »Ung inträdde jag i världen, beundrade hans snille och brann af längtan att af honom blifva känd.» Det blev också Gyllenborg, som introducerade honom hos Gustaf III, sedan han entusiastiskt tagit del av Adlerbeths »Ifigeni i Auliden». I framtiden kommo de att samarbeta som hovskalder och i Svenska akademien, och förhållandet var sällsynt gott, såsom bl. a. framgår av Adlerbeths skaldebrev till Gyllenborg, där han tacksamt hyllar de »Svenska Snillens ålderman».¹ Han skattade dennes diktning så högt, att han

¹ Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten*, 1802—03, 2, sid. 217 ff.

i det nyss citerade brevet kunde säga, att »Svenska Vitterhetens mognadstid begyntes med Gyllenborg, och att denne gifvit mönster af sång, som ingen af hans företrädare upphunnit och ingen efterträdare skall öfvergå». Egendomligt nog gjorde Adlerbeth detta uttalande samtidigt som han under tysk påverkan arbetade på sina antiköversättningar, ett exempel på hur splittrad hans smak kan te sig för eftervärlden.

Creutz blev Adlerbeth ej bekant med, förrän denne kom hem från sin diplomattjänstgöring 1783. Då kände Creutz dock redan till hans skaldskap. I brev från Paris skriver nämligen Rosenstein samma år (G 1): »För Gref Creutz läste jag din Scene med Agamemnon och Achilles samt Chorer i Iphigenie, hvilket alt satte honom i en enthousiasme, som jag väl kunnat känna hos mig sielf, men aldrig sett manifesteras sig i åtbörder så lifliga som hos honom. Du får helt visst i honom en vän och kan med honom få tillbringa många agreabla stunder. Hvad jag skall be Dig såsom min vän är att relativt till vår Litterature gifva honom goda råd och akta honom så mycket Du kan få tillfälle till från falska impressioner, för hvilka hans myckna godhet kan exponera honom. Jag behöfver ej säga Dig, att detta är oss emellan.» Under de följande åren tillhörde Adlerbeth Creutz' intima umgänge utan att dock veterligen ha utövat något inflytande över skalden.¹ Några djupare litterära intryck från Creutz har Adlerbeth likväl icke fått; de båda skalderna hade alltför olika temperament och livsåskådningar. I Adlerbeths andra skaldbrev, där landskapet kring Ramsjöholm skildras, påminns man dock om Creutz' naturbeskrivande dikter, även om Adlerbeths dikt är mera realistisk och tungfotad.

Den ende yngre gustavianske skald, till vilken han stod i nära personligt förhållande, var Oxenstierna. De voro ungdomsvänner och hade gemensamma intressen i hovet, poesien och ordenslivet; enligt Lamm var Adlerbeth Oxenstiernas litteräre rådgivare.² 1796 skriver denne till Adlerbeth: »Jag anser dig som en domare den Snillet förordnat i Sverge» och kallar honom »Sverges Boileau».³ Adlerbeth å sin sida ger i en recension i »Stockholmsposten» 1805 de högsta lovord åt »Dagens stunder», som då första gången fullständigt publicerades:

»Den vidsträcktaste, den målningsrikaste inbillningsgåva, den lyckligaste förmögenhet att genom starkt kontrasterande bilder sätta var för sig i sin rätta dag, det skarpaste öga, den lättaste hand till dessa fina penseldrag, som utbreda behag öfver det hela, sådana synas oss de egenkapet vara, som egentligen tillhöra dessa arbeten.» Författaren har omarbetat gamla dikter och »gjort tilläggningar som vittna om outtömligheten av Snillet tillgångar, och som skapat en ny rikedom, der ingen brist förut var röjd. De skiftande naturscener som äro föremål för hela Poemet utgöra ett i vårt språk mindre ofta behandlat skaldslag, i hvilket författaren synes ärfvt Thompsons eller S. Lamberts lyra.»⁴

Om nära bekantskap vittnar det tal Adlerbeth höll i frimurarorden över Carl August Ehrensvärd. Han hade ju själv besökt Italien och be-

¹ Castrén, *Gustav Philip Creutz*, 1917, s. 419, 421.

² Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, 1911, s. 333, 386.

³ KB, J. G. Oxenstiernas autografsamling.

⁴ *Stockholms-posten* 9 nov. 1805.

undrat antiken och kunde därför bättre än andra förstå »Resa til Italien». För tankarna och stilen i denna skrift hyste han den största beundran. »Framstörtade utan ordning, med all den ursprungliga liflighet hvarmed de alstrats i hans själ, väcka de ett slags beundran genom sin nyhet och genom den mängd av nya tankeämnen hvartill de leda. Några ord ur hans penna uttrycka ofta hvad en annan god författare knappast skulle sagt på flera sidor. Det är sant, att klarheten härvid stundom lider, att språklagarna ej alltid äro iakttagna; men vanligen innehåller dessa om jag så får säga snillets utkast någon originaltanke, något nytt sätt att se, och som genom snällheten, styrkan, egenheten af uttrycket blir förvånande.» Lika mycket uppskattade han Ehrensvärds originella karikatyrer. I sympatiska ordalag sammanfattar han dennes nyklassicistiska tro: »Idealet af det sköna låg fullformadt i hans själ. Det gaf honom öga att skåda naturens skönhet, både i henne sjelf och i konsterna. Det ledde honom till ett slags dyrkan för Antiken, emedan han där igenkände hennes trognaste bild.»¹

Signifikativt för Adlerbeths förhållande till de borgerliga författarna är, att Kellgren blott vid ett tillfälle omnämnes i brev till Rosenstein, nämligen hösten 1789, då Adlerbeth klagar över att han ej fått besök av honom på Ramsjöholm på hans hemresa från brodern, prästen i Skatelöv.² Kellgren å sin sida synes ej ha hyst höga tankar om Adlerbeth. Denne tillhörde det »poetrasters magra kön», som fick kläda skott i Kellgrens uppseendeväckande granskningar i »Dagligt Allehanda» och i »Mina löjen». Adlerbeth nämnes visserligen ej vid namn, men Gjörwells förtjusta brev visa, att läsarna ansågo honom vara åsyftad.³ För sina officiella hyllningskvädens skull räknas han här orättvist samman med svaga poeter som Flintberg, Rosenheim och Simmingsköld. Man märker också den nedlåtande tonen, då Kellgren 1788 skriver till vännen Clewberg: »Adlerbeth och Leopoldt ha igår hos Nordin haft 7 quarts disput om consonanterna.»⁴ Men de hade också anknytningspunkter i sin vänskap till Rosenstein, sitt intresse för Svenska akademien och sin rakryggade politiska hållning. Kellgrens kamp mot »ordensvurmarna» kunde väl Adlerbeth däremot knappast sympatisera med, då han åtminstone utifrån sett var invecklad i hovets ockultism.

För den obetydlige Clewberg hyste Adlerbeth ett välvilligt intresse vid dennes framträdande. Till denne har han anknytning genom den påverkan från Gray och den förromantiska Miltons skolan, som hos Clewberg framkallar en klar förromantik och göticism i dikterna »Sorgetal öfver . . . Lovisa Ulrika» och »Ode till Svenska Folket». Blanck talar i fråga om den förra dikten om »lyrisk charm och fantastisk flykt», och att döma av ett brev till Rosenstein 1783 tycks Adlerbeth ha erfarit samma tjusning.⁵ Han säger där: »A propos af Svensk poesi måste jag säga dig at Clewberg skrifvit et Sorgequäde öfver Enke Drottningens död, som är hållit i Åbo, och som med undantag af sujetten är så vackert at det förtjänar samt torde gå til efterwerlden. Där är en rikedom, en nyhet, en styrka och sanning

¹ Adlerbeth, *Åminnelsetal öfver . . . Carl Aug. Ehrensvärd*, 1802, s. 30 ff.

² F 830 A, 10 okt. 1789.

³ *En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev utg. O. Sylwan*, 1920, s. 217, 249.

⁴ Kellgren, *Samlade skrifter* 6, 1923, s. 174 f.

⁵ Blanck, *Den nordiska renässansen*, 1911, s. 327.

i tankar som jag sällan sett, förbunden med en tämligen harmonieuse versification. Det är recenseradt i posten och det första stycke som jag där funnit berömdt.»¹ 1786, då Clewberg publicerat »Ode till Svenska Folket», röstar han på denne som ledamot i Svenska akademien med motiveringen: »Om det är en merite af Språket, at hafva skrivvit väl på språket, så äger han den ofelbart.»² Alla de övriga röstade på Leopold.

Adlerbeth kände Bellman — båda hade tillhört den »lilla akademi», som konungen samlade kring sig vintern 1773—74 — men han umgicks ej i samma kretsar som denne. Veterligen finns endast ett yttrande av Adlerbeth om Bellmans diktning bevarat. Då akademien 1791 skulle tilldela »Fredmans epistlar» det Lundbladiska priset för årets främsta litterära verk, var det brydsamt för ledamöterna att inbördes rättfärdiga valet. Man påpekade, att »herr Bellmans quäden vunnit en slags autorisation äfven af de alfvarsammare i nationen», och tillade, att skalden »ej målade passionen på en retande, men afskräckande sida. I hvilket afseende herr Adlerbeth liknade den vid den bekante Hogarths taflor.»³ Det förefaller, som om sekreteraren vore tacksam över det sista yttrandet.

De socialt lägre stående Thorild och Lidner kände Adlerbeth antagligen icke. Rörande tryckfrihetsåtalet mot Thorild talar Adlerbeth med motvilja om dennes »otyglade egenkärlek, hans anhängares enthousiasm, det intryck hans skrifter tillförne gjort genom en diktatorisk och nästan inspirerad ton» och om »hans fräckhet inför hofrätten.»⁴ I sin »handling om Klopstocks »Messias» går han till angrepp mot det formella i Thorilds och Lidners författarskap, vilket nedan skall behandlas.

Slutligen var Gustav III själv en av de mest framträdande författarna. Såsom hans litterära biträde kom Adlerbeth i nära kontakt med honom i denna hans egenskap. Någon beundran för konungen som dramatiker kunde han förklarligt nog icke hysa. Han säger träffande i ett brev till Rosenstein 1783: »Huru Konungen riktat Theatern och Svenska språket med flere piecer känner du utan tvifvel . . . Alla dessa piecer utmärka mycket genie och talent för oeconomien och conduiten af en Theater-piece; mycken läsning och godt minne af franska Dramatiska arbeten; och någon brådska eller otålighet i den mechaniska delen eller stylen och dictionen.»⁵

Efter Gustav III:s död blev förhållandet till Leopold, »Hans Poëtiske Majestät», av största betydelse för Adlerbeth liksom för Sveriges övriga skaldar. Adlerbeths inställning till denne undergår en karakteristisk utveckling. Från början tycks han ej ha varit helt tilltalad av honom. Ensam motsatte han sig hans inval i akademien och 1790 skriver han till Rosenstein: »Jag gratulerar dig att hafva varit på tvänne Snillens bröllop. Jag gissar sällan godt om Snillens giftermål; — — — Jag vill hjerteligen — — — önska mer än jag hoppas hvad Lehnberg beträffar. Leopold må följa sitt öde, men hans stackars fru beklagar jag.»⁶ Men Leopolds vinnande sätt gjorde tydligen Adlerbeth och de andra gustavianerna alltmer förtjusta

¹ F 830 A 11 juni 1783.

² *Gustavianska brev ur Svenska Akademiens arkiv*, utg. H. Schück, 1918, s. 181.

³ *Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886*, 32, 1927, bilagan s. 32.

⁴ Adlerbeth, *Historiska anteckningar* utg. Tegnér 1892—93, 2, s. 43, 45.

⁵ F 830 A 11 juni 1783.

⁶ F 830 A 2 okt. 1790.

i honom. Leopold förenades också med Adlerbeth genom deras gemensamma intresse för akademiens litterära och språkliga mission.

I breven till Rosenstein kan man se, hur förhållandet efter hand blir allt hjärtligare och hur Leopold småningom räknas som akademiens och den svenska vitterhetens president. 1798 heter det: »Fadren i Apollo Leopoldt hälsas ock med min högaktning och admiration.»¹ 1799: »Leopold ber jag speciellt hälsa. Jag har med honom under min sista Stockholmsvarelse haft många intressanta stunder; och jag har funnit flera och flera skäl att älska honom såsom vän, sedan jag länge högaktat honom såsom ett lysande Genie.»² 1801 säger han om »Hans Poëtiske Majestät»: »Men jag vördar icke blott hans spira; jag älskar honom uppriktigt.»³ Tonen är visserligen skämtsam, men dock underdånig. Leopold förstod också att underhålla Adlerbeths vänskap med det grövsta smicker, vilket synes ha smakat denne väl.

När Adlerbeth skrev det sist citerade brevet till Rosenstein, hade han just fått ett från Leopold, där uppläsningen i akademien av Adlerbeths skaldebrev till denne om Ramsjöholm skildras målande: »Baron Fleming satte sig i Direktörsstolen; Gyllenberg flyttade sig närmare; Sjöberg lade örat till; Lehnberg sträckte sig fram bakom skåpet och hela Akademien med ett ord sagdt vaknade.» Han fortsätter i sin vanliga stil: »Jag kan ej smickra, jag vill det ej; och om ej hedern hindrade mig från denna låghet, skulle vänskapen göra det. Men i sanning, jag tror ej vi hafva något bättre stycke af detta slag.» Sångens gudinna säger i brevet till den stackars Leopold: »Jag är nu gift för alltid med Adlerbeth: jag vill blott vara mor åt hans barn; du har själv mäklat oss emellan. Jag har flyttat med min äkta man till Ramsjöholm och skall visserligen ej för din skull göra honom någon otrohet.»⁴

Leopolds betydelse för Adlerbeth, liksom för andra sengustavianska skaldar, framgår av följande passus ur detta skaldebrev: »Jag tror mig nästan hos dig quar / i soffan vid Mahogni-bordet, / när jag med Skald-betungat bröst / begärde af din Febus-röst / för smak och rim det sanna ordet» /⁵ — — — Då Adlerbeth ej vistades i Stockholm, brevväxlade han tidvis med Leopold, som fick vara hans vittre rådgivare mer än Rosenstein, som ju ej var utövande litteratör. Med spänning väntade Adlerbeth på Leopolds betydelsefulla granskningar i Stockholms-posten; dessa voro dock genomgående uppskattande mot hans verk. Inom akademien intog Adlerbeth däremot en helt annan, gentemot Leopold självständig hållning både under den Reuterholmska tiden och under striden mellan »skolorna».

2.

Näst efter Adlerbeths nyklassicistiska insatser torde hans egenskap av litterär kosmopolit ha berett honom plats i litteraturhistorien. Uppvuxen i ett hem, där man knappast hade intresse för eller möjlighet att taga del

¹ F 830 A 31 mars 1798.

² F 830 A 25 maj 1799.

³ F 830 A 23 maj 1801.

⁴ KB, Brev från C. G. af Leopold, 19 maj 1801.

⁵ Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 2, s. 211.

av den utländska litteraturen, kom han efter hand att taga ställning till upplysning, förromantik och romantik.¹ Han är ej alltid föregångsman som litterär upptäckare, och lika litet äro hans åsikter jämt originella eller ens djupare motiverade. Men eftersom han var en författare och litterär koryfé, som åtnjöt anseende i alla läger och spelade en framträdande roll, är det icke utan betydelse, vad han läste och vad han ansåg.

Den litterära ståndpunkt Rosenstein, Adlerbeths närmaste vän, intog, karakteriseras bäst av hans uttalande: »Jag vill ock tro eller smickra mig att tro, att Rhenströmmen och Kanalen förbliva, vad de varit: mänskliga förståndets gränsfästningar.» Det är självklart, att Adlerbeth inte kunde undgå att påverkas härav. Hans och vännens brevväxling handlade till stor del om litterära och kulturella frågor.² Även om Adlerbeth delade sin väns sympatier för den franska litteraturen, var han därvid mindre bunden vid de egentliga upplysningsmännen. Av de franska författare, han uttrycker sig positivt om, Racine, Voltaire, Rousseau, Delille och M:me de Staël, tillhöra ett par helt andra riktningar.

På det övliga intresset för den franska upplysningen tyder dock, att i Ramsjöholmsbiblioteket funnos Diderots och d'Alemberts stora Encyclopedie och Voltaires Oeuvres complètes samt verk av naturforskarna och filosoferna Bonnet och Buffon.³ I företalet till tragedien »Edip» säger Adlerbeth om Voltaires »Oedipe», att den »delar med sin odödliga författares öfriga arbeten vår Samtids beundran, hvilken lärer fortsättas till den sednaste eftertid».⁴ Å andra sidan anser han Voltaires dramer vara ytligt effektsökeri vid sidan av Racines, som han satte utomordentligt högt. Hans tal i Vetenskapsakademien 1801 om »Yppighetens verkan på konstens och vetenskapsens stigande och fall» visar förtrogenhet med Montesquieus klimatlära.

Det samtida litterära Parislivet fick Adlerbeth inblick i genom brev från Rosenstein under dennes diplomatår; själv kom han aldrig till Paris. I samma brev (G 1), där han talade om Creutz, berättar Rosenstein, vilka litterära storheter han träffat och vilka som voro på modet. Det är mest nu glömda namn såsom Marmontel, Delille, Saint Lambert och La Harpe. Det rådde då (1783) allmän leda vid upplysningen, ingen kom med nya uppslag, och brevskrivaren konstaterar sorgset, att smaken är dålig. Den författare han tycker bäst om är Delille »den bästa af nu lefvande franske Poeter. Han sysselsätter sig nu med at öfversätta Aeneiden hvarutur jag hört honom läsa någre verser som varit makalöst vackra. Dess poeme Les jardins har fått critique som dock måste härröra deraf at ämnet ej kan roa en Nation som alltid vill hafva något som håller nyfikenheten en suspens, med et ord af sådan interet som finnes i Dramatiska el. Episke Poemer och i Romaner. — — — Jag har köpt et exemplar af detta Poeme

¹ Vejde meddelar den förbryllade uppgiften att »bokförrådet (enl. Adlerbeths faders bo-uppteckning) bestod af — två band nämligen bibeln och dr Humbles postilla». Vejde, *Ramsjöholm*, 1921, s. 63.

² Tyvärr finns endast ett av Rosensteins brev kvar, bortsett från några betydelselösa från hösten 1818. Vart de övriga tagit vägen, anar man av att några anteckningar, som förvaras i V 73, äro skrivna på papper med Rosensteins handstil.

³ Se redogörelse för den Adlerbethska donationen 1844 till Växjö stiftsbibliotek i Wexjö Stifts-Tidningar 1848 n:r 4; den i Carlander, *Svenska bibliotek och exlibris* 1, 1904, s. 448 omtalade förteckningen över de donerade böckerna kan ej återfinnas i biblioteket.

⁴ Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 1, s. 70.

som jag sänder dig med Gr. Creutz . . .» Rosenstein berättar vidare, att han presenterat »Cora och Alonzo» för Marmontel, ur vars roman »Les Incas» ämnet till denna opera hämtats. Delille kan ha varit befruktande för de senare skaldebrev och latinöversättningarna; Marmontel däremot med sin upplysningstendens i exotisk dräkt hade endast givit Adlerbeth ämne till ett beställningsverk för hovet.

Liksom hela sin generation hade Adlerbeth tagit starka intryck av Rousseau. »Discours»-ernas kulturfientlighet skönjes i förhållandet av den olärde och ociviliserade bonden i »Grafskrift öfver en bonde» och likaså i företalet till »Hákonarmál»; där också klimatläran får bidra till att förklara den fornnordiska poesien.¹ Den av »La nouvelle Héloïse» uppväckta hänförelsen över alpnaturens skönhet framträder i reseanteckningarna från Italien, där ett par sidor ägnas åt Tyrolens natur. Till Rosenstein skriver Adlerbeth: »För öfrigt kan jag ej undgå at med en slags förtjusning nämna de Tyrolske bergen. Deras ofanteliga storlek; deras snötäckta spetsar; deras gördlar af moln, deras rötter, vatnade af bulrande forsar; och de bördiga dälдер de innesluta, öfverströdde med kyrkor och byar, som se ut som sandkorn emot de hiskliga högderna, utgöra et sublimt skådespel.»² Adlerbeths politiska ideal och hans krav på sig själv som medborgare visa tydligt sitt ursprung ur Rousseaus civism. Att han uppskattade Rousseau, framgår också av brev från år 1789, där han beklagande konstaterar beträffande en boksamling, att där saknas »nästan det förnämsta, Oeuvres de Rousseau» och tillägger: »Jag kan ej neka mig denna Classiska författare.»³

När M:me de Stael kom i storpolitiskt ärende till Stockholm 1812 föllo både den »gamla skolan» och den »nya» till hennes fötter. Alla trängdes kring henne, chockerade och charmerade. Rosenstein kände henne från Paris och umgicks flitigt med henne. Antagligen presenterade han sin vän Adlerbeth, som blev högeligen intagen av den snillrika fransyskan. I ett brev tackar han henne för hennes nyutkomna bok »De l'Allemagne» i ordalag mer översvallande och chevalereska, än man väntar sig av det annars så reserverade statsrådet.⁴ »En me communiquant le livre . . . Vous avez mis le comble aux bontés que Vous m'avez deja temoignées.» Förtjusningen var förklarlig: M:me de Stael var ju den första franska författare, som med intresse och sympati såg på Tyskland, och Adlerbeth var mer tyskoriterad än sin samtid i Sverige. Han ger också idel beröm och instämmanden och gläder sig åt den lugnande inverkan »De l'Allemagne» skall få på upprörda sinnen i Sverige. Då detta brev ger en god bild av hans inställning till »nya skolan» förtjänar det att citeras:

»Permettez moi Madame de Vous dire que selon moi Vous avez su reunir tout ce qu'il faut pour attacher et interesser le Lecteur; nouveauté et profondeur des pensées, beauté du style, precision de la discussion. Et j'ose ajouter que cette noble impartialité que préside à Vos jugemens m'en paroit prouver la justesse de la verité. J'ai toujours cru que le gout exclusif en fait de litterature fut la meme chose que l'intolerance en fait de

¹ Se Blanck, *a. a.*, s. 317 ff., 395 ff.

² F 830 A, 14 nov. 1783. Se även Adlerbeth, *Gustaf III:s resa i Italien*, utg. H. Schück, Svenska memoarer och bref 5, 1902, s. 9 ff.

³ F 830 A, 26 sept. och 3 okt. 1789.

⁴ KB, G. G. Adlerbeths autografsamling, 25 mars 1813.

région. Cependant l'esprit de parti s'est étendu jusque à nos litterateurs Suedois, et tandisque les uns n'admettent presque pour modeles que les anciens et les bons auteurs françois, les autres rejettent ces derniers et s'en tiennent uniquement aux anciens et à la nouvelle ecole Allmande. Maintenant, Madame, que Vous vous presentez comme Minerve, l'olive à la main, pour rendre la paix à la republique des lettres, Vous avez droit d'attendre qu'on se laisse eclairer par Vos lumieres et que rendant justice à votre meditation, on se dispose de part et d'autre à fermer le Temple de Janus.»

Adlerbeths förhoppningar kommo på skam; »De l'Allmagne» göt icke olja på vågorna, den blev väl ej heller mera allmänt läst. Rosenstein och Adlerbeth fortsatte dock att med intresse följa M:me de Stael på hennes växlingsrika bana. När budskapet om hennes död ingick, skrev Adlerbeth med sympati och förståelse¹: »Fru Staels dödsfall kan ej annat än frappa den som känt henne. Det var ett lysande fruntimmer genom esprit och talanger, hvars skrifter skola länge behålla sitt värde genom sin stil och den inbillningsgåfva de röja, om ock justessen af hennes begrepp och nyttan af hennes bedömanden torde blifva tvifvel underkastade. Sjelf var hon väl icke lycklig för sig: Verlden var henne för trång och hennes önskningsar för vidsträckta att kunna uppfyllas. Jag fruktar att hon ej trefs utan in turbido. Men i alla fall är det ett ljus mindre i verlden, och ett tomt rum, som ej lätt uppfylles.»

Av större intresse är Adlerbeths förtrogenhet med den engelska litteraturen. Härvid är han i flera avseenden en föregångsman; enbart den kunskap i engelska, han redan 1777 synes ha ägt, är anmärkningsvärd.

Beläggen för Adlerbeths läsning av engelsk litteratur äro tyvärr rätt få. I biblioteket på Ramsjöholm fanns Popes »Works», och det är troligt att dennes förnuftsreligion mycket tilltalat den kylige Adlerbeth. Det första skaldebrevet, som vill visa »att Religionen mera består i utöfning af pligter, än i forskning af Tros-hemligheten och Läro-saker», har till motto ett citat ur den beundrade »Essay on Man».²

I ett par ofta citerade brev från år 1777 talar Adlerbeth om Milton och Addison³: »Jag har ej ännu råkat sir Roger eller Will Honeycomb, emedan jag gör le grand tour med Milton genom flera obekanta länder, såsom Himmelen, helvetet och Chaos. Vi ärna taga vägen tillbaka genom Paradiset och förmoda att snart vara framme.» — — — »Men min Hiertans du at återkomma til vår goda Addison; så tilstår jag at jag knapt läst någon bok med mera nöje än hans ark i Spectator. Du känner mina ideer i andeliga saker; och med den onction jag nu äger, har jag ej kunnat med kallsinnighet läsa hans sublimes betraktelser öfver Själens odödlighet, evigheten, de Christnes förnjöelse etc. Man skall vara antingen alldeles bete eller ock alldeles handtera dessa saker som Chimerer för at ej taga til hjertat hvad han härom skrifvit — — jag har aldrig läst något, som på en gång så mycket upbyggt både *förståndet* och hjertat.»

Att Addisons och Steeles tidskrift med dess blandning av sunt förnuft, humor och sentimentalitet skulle tilltala Adlerbeth, är ju knappast för-

¹ F 830 A 9 aug. 1817.

² Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 2, s. 183.

³ F 830 A odaterat (1777), 26 juli 1777.

vänansvärt; man skulle gott kunna tänka sig honom som representant för »the gentry». Påfallande är, att han särskilt fäst sig vid »Spectators» religiösa inställning, som utmärkte sig för tolerant högkyrklighet med utfall mot både den puritanska och den chevalereska moralen, en inställning, som väl harmonierade med Adlerbeths. Förmodligen var väl en av dessa »sublima betraktelser» Addisons besök i Westminster Abbey, det första exemplet på den kyrkogårdsromantik, för vilken Adlerbeths »Grafskrift öfver en bonde» är ett uttryck. Betecknande för isoleringen från England är, att »Spectator» 65 år efter sitt publicerande och 45 år efter det att Dalin begagnat den för »Den swänska Argus» innebär en litterär nyhet för ett par unga, vittra svenskar.

Några närmare omdömen om Milton fällas här icke. Addison satte honom mycket högt, men att döma av Adlerbeths uppfattning om Klopstocks »Messias» uppskattade denne minst lika mycket den sentimentala efterbildningen. Lamm förmodar, att det var Adlerbeth, som rådde Oxenstierna att företaga sin senare hårt kritiserade översättning av »Paradise lost». ¹ Detta styrkes av ett papper i Adlerbeths litterära kvarlätenkap (V 72) med överskriften »Ställen i öfversättningen», vilket synes vara en uppskattande granskning av Oxenstiernas översättning.

Även den engelska förromantikens skalder kände han till. I det bekanta brev till Rosenstein 1783, där han talar om »Sturleson» och »skaldevisorerna» och nämner sin översättning av »Hákonarmál», tillägger han²: »Annars har jag nyligen ögnat på Ossians arbeten, dem jag förr endast känt par reputation. Där finnes mycken rapport mellan hans kämpa-sånger och våra Isländska, änskönt man måste medgifva honom ett distingerat företråde. Jag undrar om icke Young i sina näter lånat af Ossian sin mörka coloris; åtminstone gör bägges läsning hos mig en nog lika-lydande impression.»

Adlerbeth var den förste, som påpekade likheten mellan Ossian och den fornnordiska diktningen, och kom därigenom att draga fram den senare i ljuset, varifrån den varit förvisad sedan rudbeckianismens nederlag i seklets början. Att han sätter Ossian i första rummet är knappast ägnat att förvåna; ej heller att han ger en bakvänd förklaring av likheten mellan Youngs »Night thoughts» och denna dikt; det var den naturliga inställningen under ossianismens tid. Att Adlerbeth dock ej var okunnig om diskussionen rörande Ossiandiktarnas äkthet, framgår av en passus i inledningen till »Hákonarmál» i »Poetiska arbeten» på tal om lämpligheten av att översätta och bearbeta fornnordiska dikter: »Jag skulle gerna styrka denna min tanke genom den anmärkning att Ossians sånger på det sättet blifvit ämnen för vårt tidevarfs bifall och beundran, om det vore afgjordt, att Herr Macpherson ej varit mer än öfversättare.»³

Att Adlerbeth även kände Percy och Gray, har Blanck gjort troligt.⁴ Han påpekar likheten mellan »Grafskrift» och »Elegy written in a country church-yard» liksom förhållandet, att Adlerbeth gjort samma översättningsfel i »Hakonarmal» som Percy, nämligen »slöa svärd» i stället för »dragna svärd». Detta är ett misstag, som ej förekommer i någon annan

¹ Lamm, *a. a.*, s. 386.

² F 830 A 4 april 1783.

³ Adlerbeth, *Poetiska Arbeten* 2, s. 134.

⁴ Blanck, *a. a.*, s. 318, 320, 398.

förlaga, som Adlerbeth kan ha använt, och som därigenom gör troligt, att han känt till Percys tolkning.

Såsom ovan framhållits, var Adlerbeth mer bevandrad i den tyska litteraturen än de flesta samtida kulturpersonligheter i Sverige. Tyskland var det enda land han varit i utom Italien — visserligen blott på snabb genomresa — och han synes av tillhörande avsnitt i »Italienska resan» att döma ha varit intresserad av landet och ej ha hyst det då så vanliga föraktet för allt tyskt.¹ Från det bildade flertalet skilde han sig också genom att behärska det tyska språket, som han måtte ha läst obehindrat, fastän han i fråga om »Messias» klagar över »att många skönheter torde undfalla mig och andra, i brist af fullkomlig insigt i Tyska språket».

I företalet till »Håkonarmål» påpekas fint avslutningsvis, att skalden undviker att nämna döden vid namn och i stället säger att kungen gick till gudarna. Detta jämföres med grekernas dödsuppfattning på ett sätt, som vittnar om inlevelse i antiken. Blanck har avslöjat, att detta är nära nog en avskrivning ur Lessings »Wie die Alten sich den Tod gebildet».² Även om upptäckten minskar Adlerbeths ära som nyklassicist, ger den honom berömmelsen av att vara en av de få svenskar, som kände till Lessing, som ej ens i Tyskland och givetvis så mycket mindre här åtnjöt den uppskattning, han var berättigad till.

I sin undersökning om »Klopstock och Sverige» framhåller Wrangel, att Klopstock först blev bekant i Lund och Göteborg, där våra Stürmer und Dränger Thorild och Lidner lärde sig att beundra honom som tidens störste skald.³ Denna vördnad var dock här strängt avgränsad till samma borgerliga kretsar, som älskade Gessner och hade pietistiska intressen, varemot de akademiska skalderna stodo oförstående eller ogillande. Bland Adlerbeths efterlämnade papper (V 72) finnes en aldrig publicerad uppsats med titeln »Korrta Anmärkningar rörande Klopstocks Messias». Att Adlerbeth kände sig tilltalad av den tyske skalden förefaller rätt naturligt. Det nya hos Klopstock bestod i »götisk» patriotism, ossianism, nyklassicism och religiositet, allt egenskaper som återfinnas hos Adlerbeth. Då uppsatsen är av intresse, skall här ges ett referat.

»Det har i alla tider varit ansedt för mänskliga snillets mästerstycke att frambringa en duglig Epopée», men efter antiken har endast Milton mäktat det. Nu har det skrivits en ny, »Messias», som dock av många betraktas med åtlöje. Men det sublimes gränsar till det löjlige. »Shakespear, Corneille, Milton, Klopstock, torde kunna förtjäna samma omdöme. Deras höga flykt bär sig ej alltid; men deras ojämnhet, huru stort företräde äger den icke framför communa auctors sömngifvande och sig alltid lika medelmätta?» »Actionen» är den största tänkbara. Den skall vara »sannolik och förunderbar. Det är i våra tider och då upplysningen från all trolighet uteslutit en mängd diktade varelser dem villfarelsen fordom antagit och vantron hållit till godo, ett svårt prof för en poët, att finna utväg till dessa motsatta egenskapers förenande.» Författaren har på ett beundransvärdt sätt poetiserat bibeln; dock äro episoderna för många och dikten för lång. En episod är dock »allena tillräcklig att gifva Herr Klopstocks poëm odödlighetens stämpel. Det är den olyckliga Abdiel Abbadonas öde.»⁴ Denne

¹ Se Adlerbeth, *Gustaf III:s resa i Italien*, s. 5 ff.

² Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 2, s. 136 f. och Blanck, *a. a.*, s. 320 f.

³ Wrangel, *Klopstock och Sverige, Studier tillägnade Henrik Schück*, 1905, s. 281 ff.

⁴ Jämför härmed Schück: »Den enda gestalt, som fortfarande kan tilldraga sig en åtminstone litteraturhistorisk uppmärksamhet, är den fallne ängeln Abdiel Abbadona,

är en gripande, mäterligt skildrad karaktär. »Charactererna» ha skildrats »med dristighet och styrka». Messias själv är minst lyckad; han står alltför högt och kan ej individualiseras. »Det är därför troligt att Homeri Gudar aldrig intrasserat Läsare, om han ej så till sägandes nedflyttat dem till mänskligheten genom dem tillagda mänskliga svagheter, hvartill Polytheismen gaf honom låf. Christi lidande kan ock af denna grund blifva ett evigt ämne för vår värn och tacksamhet, men aldrig för vårt medlidande.» Likaså kritiseras porträtten av patriarker, helgon och änglar: »Helig är Abraham, helig är Isak, helig är Jakob.» Språket är svårt att bedöma för en icke tysk; stilen är dock »simpel och pathetisk».

Det är ej Klopstocks fel, att lärjungarna äro svaga. »Det gifvas de som trott sig följa hans exempel, då de gjort sig obegripliga för att vara höga; då de med streckar stympat och afskurit meningar, för att vara nya och korrtä; då de uppfyllt hela verser med osammanhängande, upprepade utrops-ord, för att vara starka; som i Skalde-konsten ansett Simplicitet för låghet; språkets skrifart och lager för prosaisme; sammanhang för köld; en tydligen utförd mening för mångordighet; och slutligen hela poésien för ett själf-gjordt Språk, där yrslen har låf att utbrista allt möjligt själfsvåld, utan band af de regler allmänt bruk och begrep henne ålägga. — — — De som på ett så olyckligt sätt efterapat honom, förstå antingen aldeles icke Tyska språket, eller äga de icke den smak, städning och urskillning i tankarne, som fordras, att imitera en stor auctor. Det sublima kan och bör aldrig vara bygd på annan grund än tydlighet. En hög tanke, simpelt uttryckt är sublime.»

Versmåttet är »Heroiska verser, eller orimmande hexametret», vilket gör ett »stolt och majestätiskt» intryck. »Utan att upphäfv mig till Domare, huruvida en lika versart med Herr Klopstocks skulle göra lycka på Svenska, vågar jag allenast anmärka, att den i alfvarsamma skaldequäden äger mycken förmån framföre våra vanliga rimmade verser.» Den rimmade jamben, som nu användes, gör våld på språket och är monoton; särskilt äro trestaviga ord svåra att placera. »Genom metrens antagande blefve däremot alla goda ord brukbara, huru många stafvelser och hvad halt de än måtte äga. Det konstlade behag, som vi, förskämda af vanan ifrån ett barbariskt tidevarf, inbilla oss njuta af rimmen, skulle snart ersättas genom den rika och fylliga takten (cadence) af en välklingande och omskiftande meter, och vår smak och urskillning tillika med oblidkelig stränghet utöfva all sin rätt emot en falsk tanke, en ordfylld (cheville), ett otjänligt talesätt, dem de laggrannaste Domare under tiden måste förlåta för rimmets skull. — — — I ett tidevarf då vitterheten hos oss både hägnas och idkas, torde det icke vara utan alt gagn, att med ett kritiskt öga bese åtminstone sådana stora Auctores arbeten, som kunna gifva ämnen till imitation. Tiden har väl ännu ej hunnit meddela fasta åt värdet af Herr Klopstocks; men det är dock mer än sannolikt, att det blifver ett af dem som trotsa förgängligheten — — —»

Dessa »anmärkningar» erbjuda åtskilligt av intresse. Den höga värderingen av Klopstock och sammanställningen med Shakespeare och Milton visa, att Adlerbeth nu i modifierad form delade Sturm und Drangs beundran för de oregelbundna, kraftfulla genierna. Detta är nog det mest radikala uttrycket för hans förromantiska åsikter.

Utfallet mot Klopstockimitationen förefaller ha aktuell, svensk innebörd. De, som »med streckar afskurit och stympat meningar» och »uppfyllt hela verser med osammanhängande, upprepade utropsord» böra väl rimligtvis vara Thorild och Lidner med sin lärjungekrets. Kellgrens strid mot Thorild ägde rum 1782—84, men Adlerbeths uppsats förefaller att ha blifvit till betydligt senare. Antagligen är den skriven bortåt sekel-

---

ty i denne tårmilde djävul, som är djupt förtvivad över sitt fall och som åter vill vinna nåd, ha vi ett uttryck för tidens sentimentalitet, för denna medkänsla för den 'olycklige', som så ofta möter oss inom dramat och romanen. Sannolikt voro de partier, i vilka han uppträder, de som mest slog an på tiden». Schück, *Ill. allmän litteraturhistoria* 5, 1924, s. 794.

skiftet, då Adlerbeth började intressera sig för metrisk diktning. Läsningen av Klopstocks »Messias» hör rimligtvis till de krafter, som drev honom att börja sina latinöversättningar.

Beläggen för Adlerbeths studier i tysk litteratur äro i övrigt sparsamma. I ett brev till Rosenstein 1799 säger han: »Jag — — — förlustar mig imellanåt med Kants Kritik der reinen Vernunft. Det vore förmätet att döma denna auctor efter en läsning. Som mig tyckes hafva både hans Dyrkare och fiender orätt.» Han ställer sig något skeptisk och spårar äldre filosofi, men är i det hela erkännande. »Jag ångrar imellertid icke lecturen, få se om jag griper mig an att än en gång gå den igenom.»¹ Kant var då ännu relativt ny i Sverige; tio år tidigare hade Boëthius börjat föreläsa om honom i Uppsala, och i »Läsning i blandade ämnen», som Adlerbeth väl läste, hade vid denna tid Kants filosofi lagts ut för allmänheten.

Först år 1804 synes Adlerbeth ha stiftat närmare bekantskap med Goethe, vilken dock länge varit bekant i Sverige såsom »Werthers» författare. Till Rosenstein skriver han, att Goethe »har mycket intresse; oaktat stolgången i Götz von Berlichingen, de sex akterna i der Triumph der Empfindlichkeit och tvegiftet i Stella. Jag tycker mig läsa med opartiskhet och således hvarken falla i Gallomani eller Germanomani. Jag tillstår att geni och uppfinning karakterisera denna högst prisade Auktor bland de Tyska; och hans sednare piecer äro ock mycket regulierare än de första. I synnerhet synes han mig äga en utmärkt förtjenst i den lätta och lekande genren.»² Adlerbeths uppfattning om Goethe var tydligen ej särskilt djupgående. Som nedan framgår, hade han även läst »Egmont» och Schillers »Die Räuber».

Överhuvud synes Adlerbeth ha ställt sig sympatisk till den nyare tyska litteraturen. Med gott samvete kunde han 1804 uppträda till Svenska akademins försvar mot italienaren Acerbi, som bl. a. i den tyska tidskriften »Minerva» publicerat »Merkwürdige Reise nach Lappland», där Sverige framställdes som ett reaktionärt och löjligt land. Medan Leopold på uppdrag författade en försvarsskrift, skrev Adlerbeth brev till »Minerva», där han försvarade akademien mot anklagelsen för tyskförakt (V 72). »Jag äger den säkraste kunskap, att Svenska Akademien delar med sina upplysta landsmän den rättvisaste högaktning för de Stora Snillen Tyskland i sednare tider så ömningt framalstrat, både i den vackra Litteraturen och i vettenskaperna. Deras mästerstycken äro kände och lästa, flera exempel skulle kunna anföras af lyckliga imitationer efter dessa författare, som äfven flutit ur de adertons pennor. Den metriska poésien, som i Tyskland öppnat sitt nya tidhvarf, bearbetas af Svenska Skalder; och Svenska Akademien har uppmuntrat dem genom sitt bifall. — — — Den oförrätt han gjort Svenska Akademien — — — bör ej kunna ådraga henne orättvisa af en främmande nation, hvars förtjenster af vitterheten hon vet att lemna tillbörligt värde, af en nation, hvilken är så van att genom noggranna forskningar utfinna sanningen.»

Sin stora betydelse för Adlerbeth hade den tyska diktningen genom att inspirera till latinöversättningarna.

¹ F 830 A 15 juni 1799.

² F 830 A 13 juli 1804.

Sina åsikter om dramat har Adlerbeth framlagt i uppsatsen »Några Anmärkningar om Regler för Teaterstycken» (V 73). Den är antagligen skriven 1804, ty en passus ur brevet om Goethe förekommer här nästan ordagrant. Vid denna tid var hans egen dramatiska produktion avslutad, och läsaren får här — som ofta hos Adlerbeth — intryck av att han var djärvare och mera framsynt i teori än i praktik. Här intager han dock en mindre radikal hållning än i uppsatsen om Klopstock och ställer sig förmedlande mellan franskklassicismen och Sturm und Drang.

För att sätta in frågan om lagstiftning i dess sammanhang börjar han med en översikt över dramats historia från antiken, då lagstiftningen begynte. Grekerna hade tragedi, komedi och satyrspel; romarna övertog dem. Renässansen klöv tragedien i drama och opera, en naturlig följd av att poesien och musiken ej längre hörde ihop. Kören försvann därigenom ur tragedien. Reglerna skärptes alltmera för dramat. »Den Engelska Teatern, som af ett stort och dristigt Snille både skapades och uppnådde en höjd, hvaröfver den ej mera förmått lyfta sig, har aldrig erkänt de stränga band, som den franska antagit, hvilken mera småningom uppbragt sig till fullkomlighet.» Orsaken härtill är olikheten i nationalkaraktererna. Men, konstaterar Adlerbeth, »vi lefva i ett filosofiskt tidevarf» och »de nya Estetiska undersökningarna och i synnerhet män af stort Snille i Tyskland, hafva likväl sedermera bevist, att en ny revolution var möjlig». Man kunde vänta att filosofien och estetiken skulle uppställa nya lagar; i stället ha de lösgjort fantasien och jävat reglerna.

Följden har blivit, att de olika diktarterna gå in i varandra: det finns nu tragedier på prosa, tragiskt och komiskt blandas, och otroliga händelser, som borde höra till operan, förekomma i tragedien. »Schillers röfvere, Goethes Götz von Berlichingen och Egmond må häraf anföras som prof; få af de Tyska Mästarnes arbeten iakttaga unitetsreglorna.» Många regler äro konventionella, t. ex. att det måste vara fem akter. Huvudsaken är att dramats längd är lagom. Viktigast av de tre enheterna är handlingens, alla återfalla de på sannolikheten. »En person, framställd i första akten såsom yngling och i den sista såsom utlefvad gråhårsman, sårar en åskådare, som vill finna möjlighet af sanning i skådespelet.» Men tidens och rummets enheter ha redan länge varit brutna. Ett 3-timmarsdrama har fått skildra 24 timmar, samma scen flera rum i ett hus eller platser i stad. Ett utmärkt sätt är att låta mellanakter representera längre avstånd i tid och rum. »Ty så länge scenerna oafbrutet aflösa varandra, tyckes sannolikheten för mycket lida, om handlingen på Teatern märkeligen föreställes kortare än den är i naturen.» Men ett regellöst drama behöver ej stöta, ty fångslas åskådaren, så »räknar han ej minuterna eller klockslagen». Likadant förhåller det sig med blandningen av dramats arter. »Shakespeares Tragedier innehålla många burleska scener, som ej hindra deras framgång och stora effekt.» Tragedien bör kunna vara realistisk, och det löjlige ger det sublimes relief. Själva Frankrike har skapat tragikomedi och dramen.

Härav skulle man kunna tro, att alla regler äro despotiska och att det är en vinst, att dramat får utveckla sig utan band. Men att man erkänner regellösa mästare, bör ej förleda till ringaktning för de regelbundna. Tvånget har varit svårt, men det har nödgat författaren att arbeta mera på dramat: »Jag vill till exempel nämna Racine. Hans Tragedier äro ej annat än Dra-

matiserade handlingar, der ingen underbarhet äger rum; der knappt någon Teater Ståt drager ögar åt sig; utan der Skådespelets hela förtjenst ligger i planens, situationens, karakterernas intresse och i stylvens fullkomlighet. Åskådarens hela uppmärksamhet hvilat vid dessa omständigheter; förnuftet, känslan, örat äro ensamma sysselsatta. För att uppfylla deras fordringar har författaren måst samla all sin styrka och bringa hvarje detalj till en större fullkomlighet, än om han genom vissa förbländande coups de Theatre här och der gjort surpriser, som dragit åskådarnas uppmärksamhet åt andra håll, och genom en slik diversion betäckt ett och annat fel i sammansättningen eller i framställningssättet.» Han anses också som mästare i att bygga upp ett drama. »Voltaire, som i hans spår riktat franska Teatern med så många mästerstycken, trodde att Tragedien borde hafva mera spektakel. Han gav mera åt ögat och behöfde derföre ej gifva så mycket åt örat.» Den stora publiken sätter honom över, kännarna under Racine. Att ytterligare införa underbara händelser är förkastligt, ej med hänsyn till reglerna utan till dramats konstnärlighet. Friheten är bra för mästarna, men framkallar osäker smak och slarv. Har man regler, binda de ändå ej snillet, men medelmåttan hålls i schack.

Denna uppfattning med sin blandning av frigjordhet och konventionalism kan nog anses typisk för Adlerbeth. Helt blev han aldrig den nya tidens man; intrycken från den moderna litteraturen uppvägdes av det akademiska och klassiska elementet hos honom.

3.

Trots sin mångfald voro Adlerbeths intryck från den europeiska litteraturen sporadiska och kommo endast delvis den svenska litteraturen till godo. Helt annan konsekvens visade han i sina försök att göra de romerska skalderna bekanta för en större publik. Det var hans ålderdomsverk; redan under sin mannaålder hade han dock med mindre framgång arbetat på att ge Sverige ett klassicistiskt drama. Någon egentlig banbrytare för nyklassicismen var Adlerbeth icke. Ehrensvärd hade redan 1786 radikalt framlagt den nya rörelsens program i »Resa til Italien» och »De fria konstners filosofi» och samma år hade Regné publicerat sina första metriska försök i »Svenska Parnassen». Dessutom hade ju den svenska konsten under 1780-talet blivit allt mer nyklassicistisk. Men Ehrensvärds tankar voro bisarra och hans språk otillgängligt, och Regné var en medelmåttig översättare utan större litterärt anseende i övrigt. De voro båda huvudsakligen teoretiker, medan Adlerbeth praktiskt omsatte idéerna och bidrog till att skänka den svenska romantiken dess klassiska bakgrund. Han greps aldrig helt av nyklassicismen på samma sätt som Sergel och Ehrensvärd; den blev för honom blott en konsekvent utveckling av det antikintresse han alltid ägt. Den nödgade honom heller aldrig att bryta med den härskande franskklassicismen utan gav honom i stället en neutral ståndpunkt i den stora litterära striden under 1810-talet.

Redan debutverket »Ifigeni i Auliden», »nyklassicismens första svala i vår litteratur», visade tendens till en djupare antikuppfattning. I föreläsalet säger Adlerbeth, att hans avsikt ursprungligen varit att helt enkelt översätta Racines »Iphigenie». »Mitt försök hade redan hunnit öfver första Akten, då jag så väl af en särskild anledning, som vid läsandet af Grefve

Algarottis utkast till en Opera under namn af Ifigeni i Auliden, föll på den tanken, att nyttja Chorer.»¹ Detta gjorde han också och förenklade Racines handling. Beijer har gjort troligt, att bekantskapen med Algarotti förmedlats av abbé Michelessi, som 1771—73 intog en framträdande plats i Stockholms litterära kretsar och som översatt Algarotti till franska. Dramat ger ej en nutida läsare någon antikstämning, tvärtom har det genom körerna fått prägel av »rokodivertissemang». »Emellertid är det icke desto mindre höjt över allt tvivel att Adlerbeths *intentioner* gått i riktning mot starkare antikimitation, och att han därvid icke förfelade sin verkan på sina egna samtida, därom vittnar tydligt nog hans äldre vän Gyllenborg, som vid läsningen av dessa körer hänförd 'tyckte sig förflyttas till Athens teater' (Mitt lefverne, sid. 130).»²

De förhoppningar »Ifigeni» ingav infriades emellertid icke på länge. Michelessi dog och Adlerbeths musa gick i konungens tjänst. Tio år senare fick hans antikintresse en ny starkare impuls genom resan till Italien. Adlerbeth följde Gustaf III såsom expeditionssekreterare och kunde genom sin arbetsbörda ej hinna med några djupare studier. Såsom förnäma turister foro svenskarna från stad till stad, hälsade på vid hoven och besågo sevärdheter i form av palats, ruiner, konstsamlingar, teatrar m. m. De brev till vännen Fredenheim, som publicerades i »Svenska Parnassen 1784», och den långa journalen »Bref af en Svensk om Dess Resa i Italien Åren 1783 och 1784»³ erbjuda relativt litet av intresse beträffande författarens personliga upplevelser och intryck. De italienska hoven, särskilt påvens, de moderna städerna och sällskapslivet där intresserade svenskarna betydligt mera än landet självt och dess antika minnen. Bland de många likgiltiga skildringarna tycker läsaren sig märka författaren själv i beskrivningen av det italienska landskapet, åkerbruket och folket. Likaså hör man den gripna stämman, när han sammanfattar intrycken av det forna Rom:

»Jag har öfverögnat Roms största minnesmärken. Det är icke blott ögat och begreppet, det är ock känslan och hjärtat, som däraf emottaga kraftiga intryck. Ingenstädes finnes en mera talande bild af en bräcklig och vördig ålderdom, af mänsklighetens storhet och förgänglighet. De öfverlefvor, tiden här skonat, vittna starkare om dess allhärjande hand, än om allt vore förstört. En sublim beundran, minnet af Augusti och Trajani tidevarf, och en dyster betraktelse, huru allt är fåfångt under solen, fördjupa en uppmärksam åskådare i ett eget slags sinneströrelse, som lättare kännes än uttryckes. — — Hjordar af flera slags kreatur, som här hålles fala, och den osnygghet, dem åtföljer, upptaga den plats, där Ciceroners vältalighet bevekt eller övertygat det folk, bland vilket var ledamot trodde sig större än en konung.»⁴

En sådan subjektiv utgjutelse, som visar att Adlerbeth verkligen kände något inför antiken, är sällsynt. I övrigt refereras endast summariskt besöken vid de nyligen upptäckta eller framgrävda ruinerna i Pompeji, Capua, Paestum och Tivoli. Om besöket i Pompeji berättas: »Under vårt besök upphämtades några lerkrukor utur jorden, föga sällsynta och kanhända ditlagda för att giva herr greven av Haga det nöjet att se en lycklig grävning.»⁵

¹ Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 1, s. 3.

² Beijer, *Abbé Domenico Michelessi, Samlaren* 1920, s. 135 ff.

³ Delvis utgiven såsom Adlerbeth, *Gustaf III:s resa i Italien*.

⁴ Adlerbeth, *Gustaf III:s resa*, s. 74 f.

⁵ Adlerbeth, *ibidem* s. 124.

Adlerbeth såg också med beundran nyklassicistiska tavlor och skulpturer i de konstnärssateljéer man besökte i Rom. Att han var bekant med Winckelmanns skrifter, visa flera åberopanden av denne som auktoritet. Något av den då så populära konstfilosofien framträder i ett brev till Rosenstein, där Adlerbeth talar om de »romerska märkvärdigheterna»: »De frappera verkligen mindre vid första åskådandet än man förmodar. Men min korta sejour härstädes til denna dag öfvertygar mig redan, at ju mera och nogare de examineras, ju mera blifva de förundransvärda. Det är en vanlig verkan af goda proportioner, at ingenting ser för stort och ingenting för litet ut. Således liksom skadar konsten sig sjelf, och då hon åstadkommit ofanteliga verk förborgar hon deras vidd under deras fågring. Men det är först då man en detail betraktar hvar del, som man får begrep om det hela.»¹

Konungen fortsatte våren 1784 till Paris för storpolitik, men Adlerbeth fick ej följa med utan skickades hem — något som väl bidrog till att han blev så föga franskoriterad. Denna enda utlandsresa var nog en inspirationskälla för resten av hans liv, bl. a. genom de lärda förbindelser han i fortsättningen upprätthöll med Italien.

Ett sammanfattande omdöme om sitt intryck av Italien ger Adlerbeth i sitt minnestal över Ehrensvärd: »Alperna, denna skiljemur emellan det norra och södra Europa, äro det icke blott i fysiskt afseende. De äro rämärken emellan Nationers lynnen och seder äfven så väl som emellan klimat. En åskådare ifrån Norden behöfver blott öga, för att förundras af de nya utsigter han finner på Pos och Tiberns stränder. Med snille och hjerta skall han der röna en lifligare rörelse vid åtanken af jordens fordna beherrskare, af Ciceroners och Virgiliers anda, af Medicéernes och Leos tidhvarf. Filosof, naturkunnig, fornforskare, vitterhetsidkare, artist, skall han finna Italien rikt på märkvärdigheter.»² Här förmåles alltså kärleken till antiken med nordbons hänförelse över den söderns rikedom i konst, liv och natur, vilken under romantiken kom att utöva störst dragningskraft på svenska Italienresenärer.

Under återstoden av seklet framträder Adlerbeths nyklassicistiska intresse endast i hans dramer. Dessa, »Edip», »Ingiald Illråde», »Kelonid» samt »Fedra och Hippolyt», äro liksom 1700-talets övriga svenska tragedier regelrätta och livlösa.³ Den nyklassicism, som Adlerbeth omfattade, kvävs nästan fullkomligt av det konventionella franskklassiska schemat. I företalet till »Edip», en kompromiss mellan Sofokles' »Kung Oidipus» och Voltaires moderniserade »Oedipe», märkas olika tendenser. Författaren söker komma till rätta med en av tidens mest diskuterade litterära frågor, troheten mot originalet: »Det är den Tragiska skaldens pligt, att teckna sederna af den tid, till hvilken hans ämne hör, med en sanning, som till dem likasom återflyttar Åskådaren och Läsaren, men ock, att ifrån sin teckning utesluta allt, som för mycket stöter smaken, begreppen, tänkesätten af hans egen tid. Han måste således i våra dagar måla Agamemnon, Tesé, Pyrrhus, meå de drag, som göra Greklands fordna Hjeltar igenkännliga, men tillika med sådana, som icke misshaga Europa i det adertonde århundradet. Sophokles's Edip med all sin förtjenst skulle ej

¹ F 830 A. 31 dec. 1783.

² Adlerbeth, *Tal öfver* — — — *Carl August Ehrensvärd*, s. 14 f.

³ Om Adlerbeths dramer se Ljunggren, *Svenska vitterhetens häfder* 3, 1881, s. 239 ff.

lyckas på en nymodig Teater. Man finner således, att ett Dramatiskt ämne måste på olika tider behandlas, och blifver derigenom nästan outtömligt.»¹

Dessa åsikter äro ju ingalunda nyklassicistiska utan visa påtaglig överensstämmelse med Kellgrens princip, att författaren skall »skriva som Horatius och Propertius skulle hava skrivit, om de levat på samma tid, i samma land som han».² Ett nytt betraktelsesätt kommer däremot fram i företalets fortsättning, där författaren gentemot Voltaire söker förklara för samtiden svårbegripliga förhållanden genom hänvisningar till grekisk livsåskådning och kultur. Till skillnad från de övriga av dessa tragedier har »Edip» körer och fortsätter därigenom linjen från »Ifigeni».

Adlerbeths beroende av det franska dramat framträder på ett något löjligt sätt i hans försvar av franska namnformer och av det minsta brott mot rummets enhet. »Kelonid», Adlerbeths älsklings- och sorgebarn, som påbörjades 1777 och avslutades först 1800, gör genom sin ytterligt tilltrasslade intrig ett synnerligen pseudoklassiskt intryck; det samma gäller »Ingiald Illråde» trots ämnet. »Fedra och Hippolyt» är en ren översättning. Att dessa verk mottogos med så ringa intresse av publiken, medverkade väl till att Adlerbeth slutade som dramatisk författare. Till gagn för den svenska vitterheten synes han ha insett, att han var en mera passiv än aktiv skaldebegåvning. Han övergick nu till att översätta romerska skalders.

Detta var icke någon plötslig omsvängning; redan 1787 hade Adlerbeth översatt Sallustius. Efter avskedstagandet 1793 hade han gott om tid för litterära sysselsättningar. Han var ingalunda ensam om att tolka klassiker. Under »järnåren» 1797—1809 framträdde ju en hel »översättarskola», som med växlande framgång ägnade sig icke blott åt latinet utan även åt grekiskan. Regnér, den näst Adlerbeth mest betydande, var banbrytaren och översatte bl. a. Homeros. Olikheten gentemot de tidigare tolkningarna var, att man nu översatte i största mån ordagrant på »metrisk» vers. Denna vitterhet betydde ett interregnum i vår litteratur. Franskklassicismen var halvdöd, och den spirande förromantiken hade kvävts. Regeringen var reaktionär och förtryckte allt självständigt andligt liv; utanför landet härskade krig och omvälvningar. Skalderna flydde verkligheten genom att dikta sällskapsvisor och översätta Horatius.

De direkta litterära impulserna till detta vaknande antikintresse kommo från Tyskland. Filologen Heyne hade där givit upphov till den nyklassicistiska rörelse, som fick sin främste representant i Voss, Adlerbeths närmaste förebild. I Sverige blev nyklassicismen under »järnåren» ett viktigt led i den pågående övergången från fransk till tysk kulturorientering. Beundran för tyskarna som föregångsmän framträder bl. a. hos Adlerbeth: »Rytmen och metern hafva i dessa arbeten återtagit sin gamla rätt att behaga, och skänkt det Tyska språket en oväntad stämning i lika ton med Homeri och Virgili.»³

I »Skald-skrifter», 1797—98, befann Adlerbeth sig ännu på experiment-stadiet. Där förekomma två äldre parafraaser från latinets, »Germanicus»

¹ Adlerbeth, *Poëtiska Arbeten* 1, s. 69 f.

² Nästan ordagrant samma tanke framföres i företalet till »Hákonarmál» i *Skald-skrifter* 2, 1798, s. 100.

³ Adlerbeth, *Virgilii Aeneis*, 1804, företalet.

och »Cato», samt »Aeneidens» fjärde bok på alexandriner.¹ Ett par andra dikter äro däremot på sappisk vers. I »Poëtiska arbeten» ingingo ytterligare Vergilius' eklog »Dafnis» på hexameter, Ovidius' »Filemon och Baucis» på jamber samt »Olindo och Sofronia, saga efter Tasso» på hexameter.

Efter dessa stilövningar var Adlerbeth redo att taga itu med sin första stora tolkning, »Virgili Aeneis», som utkom 1804. Han säger i det viktiga företalet: »Det är Voss, som genom sin öfversättning egentligen gifvit mig dristighet till den, jag nu underställer det Allmännas pröfning.» I ett brev 1803 heter det också: »Under dessa olustiga dagar jag begynt jemföra min öfversättning af Virgili Aeneis med Vossens hvarpå jag hoppas den i flera afseenden skall vinna.»² I kommentarerna förekomma talrika hänvisningar till Voss och Heyne.

Läsningen av Klopstocks »Messias» hade kommit Adlerbeth att ställa spörsmålet om en svensk, »metrisk» diktning, något som han sökte förverkliga genom »metriskas» översättningar. En annan, direkt påstötning från den tyska nyklassicismen fick han genom Brinkman. Denne, som var uppväxt i Tyskland och utgivit diktsamlingar där, tillhörde det litterära Berlinkotteriet och var en svärmisk beundrare av Klopstock och Goethe. Han hade samtalat med Adlerbeth om poetiska frågor och skickade 1801 till denne ett försök till svensk hexametervers. I det bifogade brevet (G 1) skriver han: »Jag är för öfrigt ganska öfvertygad qu'il faut de la *rime* chez nous, pour avoir *raison*. När Leopold, Kellgren, Adlerbeth, Gyllenberg etc. skrivit på rim, så är den saken afgjord. Hade emellertid dessa stora mästare infört hexametern till vissa slags skaldestycken, t. ex. öfversättningar ur de Gamla, så är jag viss på att det lyckats, ty Språket är ingalunda deremot. Mit bilagda försök är ganska svagt och har visst en för tysk colorit, men allt det kunde hjälpas, om vi ägde ett värkl. behof af en antikare språkuppodling.» Detta är ju en förtäckt uppmaning till Adlerbeth såsom den lämpligaste av Sveriges skalders att gripa verket an. Det är för övrigt tänkbart, att Brinkman under den tidigare samvaron gjort Adlerbeth bekant med den tyska nyklassicismen.

Mortensen har således knappast rätt, när han kategoriskt förklarar: »Det var säkerligen framför allt Regnérs öfversättningar, som sporrade Adlerbeth att på metrisk vers tolka Aeneiden.»³ Antagligen överdriver han den omedelbara följden av Regnérs »Afhandling om Metriska Öfversättningar och Grunderna af en Svensk Metrik», som utkom 1801. Regnérs hörde på intet sätt till de ledande inom den svenska vitterheten, och Adlerbeth var nog för självständig att helt följa honom i spåren. För övrigt är det ingalunda omöjligt, att Adlerbeth var sysselsatt med »metrisk» översättning av Aeneiden, innan han tagit del av Regnérs avhandling, med tanke på den tid det senare tog honom att översätta de väsentligt kortare »Bucolica» och »Georgica».⁴

¹ I företalet till »Rinaldo och Armida» säger Adlerbeth, att motivets likhet förmådde honom att efter denna översättning från Tasso fortsätta med »Aeneidens» fjärde sång om Aeneas' flykt från Dido. (Adlerbeth, *Skald-skrifter* 2, s. 173.)

² F 830 A 14 maj 1803.

³ Mortensen, *Clas Livijns lyriska skriftställarskap*, 1912, s. 131.

⁴ Jacob Adlerbeth förklarar i sina anteckningar om fadern (UUB X 251) att upprinnelsen till översättningarna var, att hans informator Ekmarck (1799—1804) gav honom i uppgift att översätta stycken ur Aeneiden. »Friherre Adlerbeth blef snart härom under-

I vilket fall har Regnér säkerligen haft rätt stor betydelse för Adlerbeth som översättare. I Aeneidens företal erkänner denne detta: Jag får »offentligen förklara, att jag sökt begagna mig af denna Författares ledning, på en väl icke oförsökt, men hittills föga banad väg».¹ De vers tekniska principer han uppställer bygga väsentligen på Regnérs. Men det teoretiska hade ej samma betydelse för Adlerbeth; det har påpekats, att han själv rätt ofta bryter mot sina regler. Hans princip för den svenska hexametern var helt enkel: »Den bör läsas som prosa. Äro orden inpassade efter sin rätta valör, så får versen sitt rätta ljud utan all annan konst.»² Eftersom Regnér och Adlerbeth båda hänvisa till tyska förebilder, som de självständigt tagit del av, är det svårt att vinna någon klarhet i deras inbördes förhållande.

Det är inte heller lätt att få någon uppfattning om Adlerbeths åsikter om den antika litteraturen. Under de decennier han sysslade med romarskalder framtråda dessa aldrig i hans brev. Man frestas att tro, att han vid denna tid inte alls ägde någon nyklassicistisk uppfattning utan helt enkelt ansåg, att de skalder, han uppfostrats med, voro värda att bli bekanta även av icke latinkunniga, utan att tillägga sitt verk någon programmatisk innebörd. Han hade känsla för den stora skillnaden mellan antikens diktform och den moderna, men ej lika mycket för skillnaden i uppfattning och innehåll. Adlerbeth inskränkte sig ju också till att översätta de romerska skalderna, som ligga vår tid betydligt närmare än de grekiska och ej inneburo något avsteg från den traditionella smaken.

De skaldekaraktistiker, Adlerbeth ger i företalen till sina översättningar, visa inlevelse och förtrogenhet, men äro ej särskilt originella. »Roms yppersta skald», Vergilius, »hvars snille vetat begagna sig af alla sitt språks fördelar, har egentligen, genom förtjenster af sin styl, gått till odödligheten. Hans beskrifningar äro taflor, som skillra Naturen i sanning och lif. Och dessa målningens behag, en verkan af en förundransvärd sorgfällighet i valet af ord, äro förenade med Musikens, genom ordens harmoniska sammanställning och versernas intagande välljud.»³ För Vergilius hyste Adlerbeth djup sympati på grund av deras gemensamma kärlek till traditionen, fosterlandet, naturen och vardagens arbete. Han har, enligt Beijer, »över sin verkligt geniala försvenskning av Virgilius' 'Georgica', denna hans hjärta närliggande hymn till de lantliga mödorna, gjutit en fläkt av stor poesi.»⁴ Horatius uppskattade han för hans levnadsvisdom, epikureiska förnöjsamhet och älskvärda satir. Det finns en viss överensstämmelse mellan den svenske och den romerske skaldens förhållande till hovet och växling mellan stads- och lantvistelse. Man märker självporträttet i teckningen av Horatius, »som fastän benägen för nöjen och en glad sällskapslefnad, likväl var belåten med en måttelig utkomst och

---

rättad och både af Läraren och Eleverna uppmanad att själf öfversätta den Romerske Skalden. Hans öfversättning börjades med ett stycke af Sjetten Sängen, hvilken innan korrt blef hel och hållen öfverflyttad på Svenskt språk. Snart blef denna sysselsättning hans käraste nöje.»

¹ Adlerbeth, *Virgilius Aeneis*, företalet.

² F 830 A 14 maj 1803.

³ Adlerbeth, *Virgilius Bucolica och Georgica*, 1807, s. 4 och Adlerbeth, *Virgilius Aeneis*, företalet.

⁴ Beijer, *Gudmund Jöran Adlerbeth*, Svenskt biografiskt lexikon, 1, 1918, s. 110.

visste sätta högre värde på sin dygd och sin sjelfständighet än på höghet och skatter.»¹ Med Ovidius hade Adlerbeth däremot knappast några beröringspunkter, och han översatte dennes »Metamorfoser» nog närmast för fullständighetens skull.

I de historiska och geografiska notiser till »Aeneiden», vilka Adlerbeth skrev på sin ålderdom, berör han ett viktigt problem, förhållandet mellan Homeros och Vergilius. Han skriver: »Det må bli ett ämne för den estetiska kritiken, att jemföra Greklands och Roms begge yppersta Skalder, i afseende på förtjensten af deras odödeliga sånger. Att Homeri snille var mera skapande än Virgilius, lär icke bestridas; att åter den sednares arbeten röja mera konst, mera odling, mera fulländad skönhet i detaljerna, synes mig åtminstone böra medgivas; och om fel i flera avseenden kunna honom tillvitas, tillhöra de måhända hans tidevarf mera än honom sjelf: Ty hvart och ett måste, efter sin olika grad af kultur, hafva sitt eget maner. Detta tidevarf förklarar ock, hvarföre hans Poem i historiskt afseende icke är så upplysande om Italiens häfder, som Homeri om Greklands. Den sednare skref om tider, vilka ej voro mycket aflägsna från hans; Virgilius åter om sådana som voro hela tusende åren åldrigare.»²

Av detta uttalande framgår, att Adlerbeth svårligen kan ha känt till Woods och Wolfs epokgörande Homerosundersökningar. Homeros är för honom liksom Vergilius en skald, vilken med hjälp av traditionen sökt rekonstruera sitt folks forntid. Liksom för franskklassicismen är Homeros för honom tydligen »Iliadens» skald, ej som för romantiken »Odysseéns», och han sätter tydligen Vergilius främst för hans »kultur» och »mera fulländade skönhet». Orsakerna till skillnaden mellan diktarna stå dock delvis klara för honom. Liksom hos hela hans epok kan Adlerbeths bristande förståelse för den grekiska diktningens överlägsenhet delvis förklaras av okunnigheten i det grekiska språket. För honom liksom för Ser gel och Ehrensvärd var Italien antikens land, och hellenismens och Roms konst och litteratur fingo representera hela antiken.

Sista åren av sitt liv sysslade Adlerbeth, såsom framgår av hans brev till sonen, med att bota denna brist. Om han i sin ungdom haft någon kunskap i grekiska, var den nu tydligen försvunnen. I juni 1817 läser han »Novum Testamentum Graecum» och hoppas att Jacob skall komma hem och undervisa honom i grammatiken. »Det skulle roa mig», skriver han, »att, innan jag dör, blifva litet bekant med Graecorum libris, och deruti åtminstone likna Petrarcha, som på ålderdomen lät initiera sig i detta vackra språk.»³ I augusti började han översätta Homeros, vilket han fortsatte med ända fram till sin död vid sidan av sin Ovidiusöversättning. Med skäl kunde han i ett brev 1817 självironiskt citera »Gr. Oxenstiernas epigram mot sal. Baron Manderström: Ty när ni alla öfversätter, så öfversätter ingen er!»⁴

Adlerbeths nyklassicism — om den verkligen kan kallas så — var praktisk i sin grund och i sina verkningar. Den gav honom ej inspiration till egna diktverk av betydelse och medförde därför ej någon omedelbar omvälvning i den svenska vitterheten. Men den förmådde honom att utföra

¹ Adlerbeth, *Horatii Satyrer och Skaldebrev*, 1814, företalet.

² Adlerbeth, *Virgilius Aeneis*, 3:e uppl., 1831, s. 372.

³ HA Brev till J. Adlerbeth A—C, 7 juni 1817.

⁴ Brev till J. Adlerbeth 21 juni 1817.

ett banbrytande arbete av stor svårighet och blev därför en av premisserna för den svenska romantiken. För den yngre generationen var detta också den enda bestående insatsen i Adlerbeths hela litterära verksamhet, såsom Tegnér har fastställt i den halvstrof av sin akademisång 1836, som han skänkte Adlerbeths minne.

4.

1809 stod Adlerbeth på höjden av sitt litterära och medborgerliga anseende. Hans »Poëtiska Arbeten» räknades till den klassiska litteraturen, han hade med sina Vergiliusöversättningar inlett ett nydanande arbete, och vid riksdagen samma år hade han gjort en framträdande insats. Till sammans med Rosenstein och Leopold dirigerade han Svenska akademien. Härigenom fick Adlerbeth en rätt stor litteraturpolitisk betydelse under romantikens genombrott på 1810-talet, vartill bidrog, att de unga skalderna med en viss rätt i honom sågo en bundsförvant.

En under hela perioden 1811—18 fortlöpande kontakt med den nya litteraturen fick Adlerbeth genom psalmbokskommittén, där han var en av de mest aktiva ledamöterna och tillhörde granskningsutskottet.¹ Av stort värde var här hans erfarenhet som kommittéledare. Han forcerade arbetet och tog själv på sig väldiga uppgifter, främst som granskare. I görligaste mån enade han viljorna, men kunde dock ej undgå att stöta sig med den snarstuckne Ödmann. Hans fallenhet för kompromisslösningar vållade, att ledningen småningom övergick till den mer målmedvetne Wallin, vilket dock ej rubbade det goda förhållandet mellan dem. Adlerbeths psalmideal skilde sig säkerligen väsentligt från nyromantikernas, vilket dock ej hindrade en vidsträckt tolerans, som kom honom att förorda ej blott akademikerna Wallins och Franzéns utan även de oppositionella Geijers och Hedborns psalmer. Själv fick Adlerbeth ej uppleva stadfästelsen och utgivningen.

De angrepp, som »nya skolan» under 1810-talet riktade mot Svenska akademien, gällde främst Leopold och hans vapendragare Blom och Sjöberg. Det var bekant, att Rosenstein, Adlerbeth och Oxenstierna hade friare åsikter och större tolerans. Av aktning för dem, men också för att visa, att den »nya skolan» ej var fiende till de gustavianska skalderna som sådana, behandlade man dem med en viss vördnad i de romantiska tidskrifterna. Särskilt Adlerbeth hade de unga ju orsak att betrakta som föregångsman genom hans intresse för den klassiska och den fornnordiska litteraturen.

De romantiska grupperna i Stockholm, Uppsala och Lund hade olika inställning till Adlerbeth och hans produktion. Mer uppskattande, än man väntar sig, var Stockholmsromantikernas annars så hetsige anförare Hammarsköld. Genom sina personliga förbindelser — liksom Adlerbeth tillhörde han den småländska adeln och var barndomsvän med Jacob — och sitt klassiska intresse var han ägnad att förstå Adlerbeth mer än hans meningsfränder.² »Lyceum», Hammarskölds första litterära tidskrift, in-

¹ Se Wijkmark, *Studier till den Wallinska psalmbokens framkomst*, 2, 1907.

² Mortensen säger (*a. a.*, s. 132): »Det var framför allt Regnérs och Adlerbeths exempel, som föresväfvade Hammarsköld och Livijn i det ögonblick, då de på allvar började sin vittra verksamhet i sällskapet V. V.»

leddes med en »Öfversigt af Svenska Litteraturen ifrån år 1803», där författaren finner, att »det mest glädjande fenomen på vår poetiska horisont är onekligen Adlerbeths trogna och sanna tolkning af Virgilius», ett arbete som han väntar stora verkningar av. Vidare ingick en granskning av dessa översättningar.¹ Hammarsköld gör här en ingående analys, som väsentligt skiljer sig från Leopolds oreserverade hyllning i »Stockholmsposten» och såsom recension är betydligt modernare. Översättningen jämföres noggrant med originalet och Voss' tyska översättning, och många ställen kritiseras för bristande trohet mot originalet. I huvudsak är granskningen dock positiv, och Adlerbeth hyllas som »Hexameterns egentlige skapare i vårt land», den som brutit de franskklassiska bojorna.² I »Lyceums» andra häfte försvarade Adlerbeth de angripna stroferna i »Aeneiden», men gav samtidigt en »uppriktig tacksägelse» för recensionen. »I sex år har jag väntat och efterlängtat kritiker. Ändtligen har M. H. fullgjort vad jag önskat.»³ I sitt utkast till en svensk litteraturhistoria, »Svenska Vitterheten», har Hammarsköld efter Adlerbeths död givit ett sammanfattande omdöme om dennes författarskap.⁴ Här liksom vid andra tillfällen berömmar han Adlerbeth för att nedsätta Leopold. Dramerna förklaras vara ganska bra för att vara produkter av en felaktig teori; »Ingiald Illråde» är vår bästa tragedi före 1810 och klart överlägsen Leopolds »Oden». Dikterna visa »föga eller intet af det outtömliga, activa genie, som utmärker den äkta skalden»; »Eyvind Skaldaspillers liksång» är, tydligen genom motiv och tendens, »kanske det mest lyckade stycket». Slutligen hyllas Adlerbeth som de romerska skaldernas översättare, den som »orubbligen fastställt principerna för den Svenska Prosodien».

Denna Hammarskölds hänförelse över Adlerbeths prosodi, d. v. s. de principer för stavelsers längd och accent, han uppställt i företalet till »Aeneiden», var ett ständigt tvisteämne mellan honom och Uppsalaromantikerna Atterbom och Palmblad. De senare ansågo, att principerna voro inskränkta och att Voss var långt överlägsen som översättare, något som de dock ej öppet uttalade för »att ej såra gubbens egenkärlek».⁵ Atterbom förklarar för Hammarsköld, att Adlerbeth haft mycket lättare än Voss, emedan han var en av de aderton. »Han hade ju kunnat bringa å bane en hottentottsk meter, utan att någon den tiden vågat sätta sig däremot — — och utom Voss hade väl Adlerbeth icke undgått förgängelsen. Detta, tycker jag, är så billigt tänkt och sagdt, att jag ville säga det munteligen åt hedersgubben statsrådet själf, utan fruktan för att förolämpa honom, såvida han någorlunda noscit se ipsum.»⁶ De retade sig särskilt på att Adlerbeth skulle betraktas som musikalisk och metrisk specialist i psalmbokskommittéen och där granska och bearbeta romantikernas psalmer.⁷ Ehuru de således satte honom lågt som skald och kanske också som intelligens, satte de dock stort värde på varje erkännande från hans sida på grund av hans allmänna anseende. Tydligen prenumerade Adlerbeth på

¹ *Lyceum* 1, 1810, s. 12 f. och 69 ff. samt *Lyceum* 2, 1811, s. 34 ff.

² *Lyceum* 2, s. 54.

³ *Lyceum* 2, s. 94 ff.

⁴ Hammarsköld, *Svenska Vitterheten* 2, 1818, s. 55 ff.

⁵ *Bref rörande Nya skolans historia 1810—1811*, utg. G. Frunck, 1891, s. 188.

⁶ *Bref, a. a.*, s. 229.

⁷ *Wijkmark, a. a.*, s. 22.

»Phosphoros» och uppskattade den. Palmblad skriver förtrytsamt till Hammarsköld: »Adlerbeths bifall värdera vi mycket, men det är ytterst förargligt, att den mannen håller sin öfvertygelse hemlig för hvarjom utom sonen. Icke för det att hans votum vore så smickrande, men emedan det vore oss så ytterst hälsosamt. Förmodligen förtalar han oss liksom de andra i de goda societeterna.»¹ Som en framgång räknade romantikerna Adlerbeths svar på »Lyceums» granskning. I ett brev till Hammarsköld heter det: »Adlerbeth har segrat på dig — — Men det är heder nog att falla för en så väldig kämpe, och hans artighet bör verkligen smickra dig.»² Palmblad tillägnade Adlerbeth sin metrik och fick ett i huvudsak erkännande omdöme. Detta gjorde han dock mindre av aktning än i avsikt »att kunna citera honom såsom den där öfversett mitt verk, hvarigenom det hos populasen skulle vinna mer, än om det réellement vore dubbelt bättre».³

I Uppsaloromantikernas organ »Svensk Literaturtidning» recenserades Horatiusöversättningarna dock med aktning och uppskattning, och vid Adlerbeths död infördes en utförlig nekrolog av Palmblad, där han främst hyllades för sina »rent af classiskt fulländade tolkningar af Virgilius och Horatius», som han utfört »efter närmare vunnen bekantskap med Tyska Witterheten». Slutet visar, att Adlerbeth kanske uppskattats mer än någon annan av den äldre generationen: »Såsom Literatör utmärktes han af en upplyst tolerans för alla nya åsigter, så snart de åsyftade den fosterländska Witterhetens förkofran, och en warm och liberal beredvillighet att med råd och upplysningar gagna enhvar som arbetade för detta ändamål.»⁴

Några utlåtanden av Adlerbeth om Hammarsköld, Atterbom och Palmblad finnas ej; de skickade aldrig in några tävlingsbidrag till akademien. Det gjorde däremot Geijer. Redan 1803 hade han fått stora priset för sitt bekanta äreminne över Sten Sture d. ä. Då hade det rätt delade meningar bland de aderton, men bl. a. genom Adlerbeths röst fick Geijer priset. Här fanns dock intet, som bröt mot den gustavianska stilen. Helt och hållet barn av en ny tid var däremot Geijers 1810 insända »Om inbillningskraftens verkan på uppfostran». Adlerbeth avgav det avgörande utlåtandet, som klart visade hans vidsynthet och vilja till förståelse av den unga generationen. I brist på ingående kunskaper i den »nyaste Philosophiens principer» sökte han ej avgöra avhandlingens vetenskapliga värde. Han nöjde sig med att bedöma stilen, resonemangets logik och de allmänna principerna samt tillstyrkte högsta priset.⁵ 1811 tävlade Geijer i skaldekonst med en »Sång öfver Grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg», men denna undanskymdes helt af Tegnér's »Svea», som förekom i samma tävling, och belönades ej, varför den förblev anonym, då Geijer tydligen ej ville kännas vid den. Sången tillhör antagligen hans äldsta dikter och röjer föga av Idunaskalden.⁶ I den torftiga diskussionen yttrade Adlerbeth, att den »väl hade betydliga fel, men tillika styrka i tan-

¹ *Bref, a. a.*, s. 214.

² *Bref, a. a.*, s. 339.

³ *Bref, a. a.*, s. 378; utlåtandet finns i V 73.

⁴ *Bihang till Svenska literaturtidning* 1818, nr 10.

⁵ Schück, *Svenska akademiens historia* 3, s. 245 ff.

⁶ Se Malmström, *Sång öfver Grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg, Samlaren* 1933.

kar och en viss värma för sitt ämne». ¹ Ytterligare belysning av hans åsikter ger en papperslapp i hans litterära kvarlåtenskap (V 72). Den har tydligen tjänat som promemoria till akademisammanträdet, ty i tur och ordning bedömas tävlingsbidragen med några ord och placeras sedan i rangordning. Det heter där: »Sång öfver Grefve Gustaf Fredric Gyllenborg: af ostridig förtjenst. Rik på tankar, väl utförda, ordentlig i sin plan. På några ställen mörk eller inkorrekt såsom: Du alltid var natur och *Dig*.» Anmärkningsvärt är, att Adlerbeth först placerat Geijers dikt i andra rummet, men sedan ändrade rangordningen, så att den kom först på femte platsen.

Denna tävling dominerades helt av Tegnér's »Svea». Att den fick det stora priset, berodde framför allt på Adlerbeths kraftiga ingripande. Tegnér hade flera gånger deltagit i akademiens tävlingar, utan att någon av de aderton uppmärksammat honom. Nu synes Adlerbeth dock genast ha gripits av hänförelse och på den ovannämnda listan står det: »N. 15. Svea. Jag har knapt ord att nog berömma detta poem. Tankestyrka och eld, snille och hjerta, praktfull och med ganska få undantag korrekt versification behaga icke blott, utan hänrycka Läsaren. O att denna författares anda vore Nationens anda! De Dithyramber i hvilka författaren till slut utbrister, hafva ej lika jemn förtjenst som det alexandriska hufvudpoemet. Men med få rättelser, hvad är icke äfven deraf att göra, om författaren med så ovanliga talanger också förenar den förtjenst att taga råd och följa dem!» Denna utgjutelse skiljer sig i hög grad från den skarpa kritik, som ges åt de andra dikterna. Den ändrade ordningsföljden berör ej »Svea», som i båda fallen ställes främst. Samma höga uppskattning återkommer utförligare motiverad i Adlerbeths yttrande som gran-skare. ²

»Svea» blev utgångspunkt för den vänskap, som i fortsättningen för-enade Adlerbeth och Tegnér. Adlerbeth blev nämligen ombedd att fram-föra akademiens ändringsförslag och gjorde det på ett så älskvärt sätt, att Tegnér i ett brev till Jacob säger: »I allmänhet taladt så fann jag vida mer tolerans än jag vågat hoppas. Ganska mycket af det anmärkta, som jag ej kunnat eller velat ändra, får stå quar. Din Far är jag ganska myc-ket förbunden för många muntliga och välgrundade anmärkningar.» ³ Anmärkningarna riktade sig dels mot ställen, som Adlerbeth med sin gustavianska smak fann alltför djärva eller dunkla, dels mot den del, som direkt uppmanade till revanschkrig. Det är här statsrådet och ej skalden Adlerbeth, som »uppmanar författaren att mildra och omarbete hvad för Ryssland kan finnas sårande». I stället för att törsta efter hämnd bör man »liksom koncentrera sig att försvara hvad öfrigt är, att göra fäderneslandet stort äfven inom trängre gränser.» ⁴ Clason har antagit, att Adlerbeth invigt skalden i Karl Johans utrikespolitiska planer och förmått honom att ändra ställning i dikten. ⁵ I vilket fall synes Tegnér ha tagit intryck av anmärkningarna. Man jämföre Adlerbeths sist ci-

¹ Schück *Sv. akad. historia* 3, s. 285.

² Schück, *Sv. akad. historia* 3, s. 289 ff.

³ Tegnér, *Samlade skrifter* 2, 1919, s. 413.

⁴ Tegnér, *a. a.* 2, s. 491 f.

⁵ Se Werin, *Esaias Tegnér*, 1934, s. 121 f.

terade yttrande med »och inom Sveriges gräns erövra Finland åter» i »Sveas» andra version.

I det följande fortsatte förbindelsen mellan dem genom Jacob Adlerbeths och Tegnér's brevväxling. Tegnér uttryckte i ett brev sin beundran för Horatiusöversättningarna, som han satte över Voss' och slutade: »Sedan Kellgrens död har ingen Svensk man med det allvar och den framgång som din Far arbetat för Svenskt språk och skaldekonst.»¹ Han tillägnade Adlerbeth ett »Skaldebref» på disticha (»Naso till Adlerbeth sin hälsning ur skuggornas rike!«), i vilket Ovidius uppmanar skalden att översätta även honom.² När Tegnér 1816 planerade ett »neutrernas» parti riktat mot »nya skolan», räknade han på Adlerbeths medverkan.³

Adlerbeths sista intresse i livet var att få Tegnér invald i Svenska akademien. Tio dagar efter Oxenstiernas död juli 1818 skrev han till Rosenstein: »Nu måste vi väl anse Tegnér såsom sjelfskrifven i den nya vacancen inom Sv. Akademien» och tillade: »Så äro vi begge såsom tvenne friska stubbar enda lemningar af Gustaf III:s egen plantering för 32 år sedan!» Han fruktade Leopolds intriger, men en månad senare andades han ut: »Leopolds utlåtande om vår vacance i Svenska Academien lofvar oss som jag hoppas ett lugnt och enhälligt val.»⁴ Slutligen skickade han 3 okt., fyra dagar före sin död, röstsedeln till Jacob, som skulle ge den till Rosenstein. Tegnér blev ej så glad över att efterträda Oxenstierna. Han klagade i brev till Jacob över svårigheten att skriva inträdestal om en skald, som han ej känt: »Med din sal. Far räknar jag verkligen släkt på sinnets vägnar. Det högromerska, det ärligt Svenska, det redliga sträfvet i hela hans väsende har från längre tider tillbaka synnerligen fäst mig vid den förevigade. Min innerligaste önskan var ju, att, sednare ju heldre, bli hans efterträdare i Svenska Academien. Alla mina själskrafter ville jag ha samlat för att resa honom ett värdigt minnesmärke.»⁵

Efter det välvilliga bedömandet av Geijer och Tegnér fick Adlerbeth tydligen rykte om att vara intresserad av all ny diktning. Grevinnan d'Albedyhll, som hade litterär salong i Uppsala före Malla Silfverstolpe, skickade honom 1814 sitt groteska, fornnordiska epos »Gefion» och fick antagligen ett artigt formulerat omdöme, ty hon tackar: »Om jag icke nånsin skördar någon annan uppmuntran än den Herr Baron behagat yttra, håller jag den mer än tillräcklig.»⁶

Även Ling bad om Adlerbeths utlåtande för sin jättedikt »Asarne», vars åtta första sånger utkommo 1816, och fick ett högst uppskattande svar, som är karakteristiskt för Adlerbeths dåvarande inställning. Det heter där: »Den som bildat sin smak blott efter franska mönster, som fordrar af

¹ Tegnér, *a. a.* 3, 1920, s. 307 f.

² Tegnér, *a. a.* 2, s. 197 f.

³ Ett liknande anbud fick Adlerbeth från den originelle Pehr Tham till Dagsnäs, »den siste rudbeckianen». I ett brev till denne skriver han 1816 hövligt avböjande: »Visserligen vore det väl om de gamla vitterhetsidkarna ville sätta sig tillsammans och utgöra något som svarade emot hvad Tit. med sann tillämpning kallar helga manna samfund. — — — Emellertid tyckes mig dock, att den enkla och sunda smaken snarare vinner än förlorar, och att den yra som för ett eller annat år sedan visade sig så häftig, saktar sig (KB *Brev till Hovintendenten Pehr Tham*).

⁴ *Gustavianska brev ur Svenska Akademiens arkiv*, utg. H. Schück, 1918, s. 242, 247.

⁵ Tegnér, *a. a.* 3, s. 378.

⁶ KB, G. d'Albedyhlls autografsamling.

all Poësie ett upplyftadt skriftsätt, en från allmänna språkbruket afvikande uttrycksvärdighet, en invecklad afmätning af ordformer, och som älskar mera det sentimentala än det naiva, han skall läsa Asarne med föga nöje. Den åter, som anser Poësien för en lika bildande konst som målning och skulptur, som sätta dess väsende i uppfinning och inbillningskraft, som hämtat sina begrepp om skalders åliggande och konst ur Grekiska och Romerska mönster och med uttryckens lifliga enkelhet önskar se stora taflor framställda, hvilka genom sin egen kraft men ej genom författarens granna anmärkningar gör sin verkan, han skall i Asarne finna ett mästerstycke som kanske vår tid ej vet nog värdera. — Här må ej förstås att jag ej vet rätt värdera de stora franska mästarne.»¹ Av detta framgår tydligt, särskilt om man jämför med granskningen av »Messias», att Adlerbeths väg till förståelse av den nya diktningen går via en djupare inblick i den antika litteraturen, än hans egen generation i övrigt ägde. I fortsättningen prisas disposition, personskildring, händelseförlopp och stil. Dikten är homerisk, men samtidigt originell. I allt är detta kanske det mest uppskattade omdöme »Asarne» fick, och det länder ju Adlerbeth ej enbart till berömmelse.

Till och med för Stagnelius, som ju var föga känd och än mindre uppskattad av sin samtid, intresserade Adlerbeth sig. Jacob var Stagnelius' välvillige chef, och han ville tydligen hjälpa skalden till akademiskt erkännande. Julaftonen år 1817 skrev han i sin dagbok: »Den af Secret. Stagnelius författade Sång öfver Wladimir den Store blef af min Far med bifall genomläst.»² I akademien föreslog Adlerbeth också skalden till det Lundbladiska priset, men utan framgång.³

Som sista länk i kedjan av de svenska skalders alltifrån Gyllenberg, som Adlerbeth stått i förbindelse med, kommer den unge Nicander.⁴ Vid 18 års ålder uppvaktade han den gamle skalden och bad om utlåtande om en dikt. Adlerbeth, som hos ynglingen fann »utmärkt talang för Skaldekonsten» och hört, att han var »ovanligt snäll», anbefalldes honom hos sin vän ärkebiskop Lindblom, som skulle underlätta hans universitetsstudier.⁵ Den hypotesen har framkastats, att det var Adlerbeth, som gav Nicander intresse för den nordiska forntiden och Italien och sålunda präglade hans kommande diktning. Jacob fortsatte efter faderns död att understödja honom.

Överhuvud berodde Adlerbeths välvilliga intresse för de romantiska skalderna väsentligen på Jacob. Denne, som var en ytterst osjälvisk och anspråkslös natur, hade nära förbindelse med så gott som samtliga unga skaldar och publicister och särskilt med dem, som voro anslutna till Götiska förbundet, där han var den sammanhållande kraften. Den ställning, han intagit som stödjande ledamot av den svenska parnassen, är mindre framträdande än faderns, men lika sympatisk och ingalunda oviktig.

Den vanliga tesen, att Adlerbeth haft väsentlig betydelse som litterär banbrytare, kan måhända synas diskutabel. Adlerbeth gjorde sällan

¹ *Lingiana*, utg. C. A. Westerblad, *Samlaren* 1904.

² Böök, *Erik Johan Stagnelius*, 1917, s. 514.

³ Schück, *Sv. akad. historia* 3, s. 238.

⁴ Se Lokrantz, *Karl August Nicander*, 1939, s. 20, 38, 191.

⁵ Linköpings stiftsbibliotek, Br 29, XXIII: 118.

eller aldrig några programmatiska uttalanden; han uttryckte sina åsikter i brev till Rosenstein och i otryckta kritiska uppsatser. Hans enstaka förromantiska dikter, »Liksången» och »Grafskrift öfver en bonde», vållade ingen uppståndelse i den vittra världen, och hans klassiska översättningar inneburo i sig varken nyklassicism eller romantik.

För att förklara den betydelse, han hade för sin samtid, måste man tillgripa en för det mesta okontrollerbar form för påverkan: det talade ordet. Adlerbeth ägde ett utomordentligt anseende för djupa kunskaper och sunt omdöme. Vad han måttfullt yttrade om litteratur och författare, klassiska som moderna, vann utan tvivel i hög grad beaktande och kunde i denna konversationens och brevskrivningens tid få stor spridning inom den litterärt intresserade allmänheten.
